

ÚLTIMA POESIA DE GASPAR JAÉN*

Gaspar JAÉN I URBAN, *Fragments*, València,
Eliseu Climent, 1991

* Aquesta ressenya, sense les variacions introduïdes ara, fou publicada originalment en la revista de literatura *Daina*, núm. 10, juny de 1992.

L'originalitat és una de les grans sorpreses de *Fragments*, l'últim llibre de Gaspar Jaén, premi Vicent Andrés Estellés 1991. Parle d'originalitat dins de la poesia actual i, també –pel que fa als anteriors llibres d'aquest poeta– perquè el tema de l'amor no és nou en la seua poesia, però ara i ací el pas de l'acabament de l'amor, i la constatació que qui menys estima pot més, s'ha presentat amb la rara genialitat que reconeixem sempre en els grans autors d'actualitat permanent, els que no s'han aferrat a les experiències juvenils i, vers a vers, a cada poema, s'alliberen de la mímica insincera de l'obra anterior, no ignoren les veus de la passió. No trobe exagerat dir que *Fragments*, per tot això que esmente fins ací, amplia i supera la seua poesia anterior.

El suposat prosaisme i l'aparent duresa d'aquests poemes els fa més vertaders. ¿Per què?, perquè la severitat inicial del vers encomana la relectura amb una determinada

calma que produeix comunicació constant amb l'imaginari del lector i no amb el pur nivell de l'anècdota que motiva el poema. Ací l'emoció no és la base de la poesia, és el dispositiu del rime i de les idees del poema. Em sembla que el que altres persegueixen amb commo-vedora fredor, ara en Gaspar Jaén ha esdevingut cruel calidesa. En aquest cas, també les formes del poema són el que l'acosten cap a la sorprenent individualitat de la seua poètica.

Del seu primer llibre, *Cadells de la fosca trencada* (1976), vist des d'ara, pot predicar-se que mantindrà interès pels seus valors poètics: estructura, simbologia, llenguatge, i també, com serà inevitable, que tindrà l'atractiu d'exhibir-se com un personalíssim llibre dins de la rica producció poètica seua d'uns anys concrets, els setanta, perquè els poetes i la seua poesia també solen reflectir vincles intel·lectuals i biogràfics amb la seua època. No crec que pugadesdenyar-se alegrement la

poesia valenciana d'aquells anys. En bona mesura, la poesia actual, en la seua varietat, passa per aquell moment cridat, segurament, a figurar com una etapa de refundació de la nostra literatura. Si es té en compte tot això, *Fragments* potser servirà en el futur també per a entendre l'abast, però sobretot la importància de l'evolució de la poesia i els poetes que l'han precedit; quan s'hi acudisca a la lectura comparada de poetes europeus amb deteniment, fer-ne balanç deu donar algunes grates sorpreses. No crec que avui dia puga llegir-se res, en català sobretot, sense pensar en la tradició europea, de la qual, com és evident, formem part, ho recordem o no.

Cambra de mapes (1982) ampliava l'univers d'aquest poeta i confirmava l'abast de la seua escriptura, és una combinació d'artifici i naturalitat exercits amb una ambició d'humanitat i art molt sovint commovedora. El desplegament geogràfic que abasta aquesta col·lecció de poemes, amb l'espontaneïtat que hi confessa, delaten i reiteren la importància del material vivencial que origina la seua poesia. És particularment significatiu quan diu: "¿Quin remei tindrà sempre / si no és el d'escriure?". I encara, l'últim poema que posa nom al llibre: "Hauré d'escriure molt perquè l'oblit arribe". L'elaboració poètica de la sentimentalitat és pregona, encara que no haja arribat al nivell de minuciositat i, més que a l'obsediment, a la precisió que

trobarem en *Fragments*, on el paisatge emotiu predomina damunt d'altre tipus de dades que quasi no existeixen. Això, segurament és –idea de la fàbrica eliotiana– pel pas de l'edat: perquè la presència de l'edat és significativa en el poema, i és la seua maduració el fet que porta a la llibertat de la paraula; al seu triomf. M'interessa molt la poesia quan és el fruit de tot això.

Per a mi, el llibre de *La Festa* (1982) suposa una bellíssima debilitat, molt estimada, i gens exempta d'una apreciable provocació d'estil i de lògica, no d'ideologia; perquè la ideologia d'un poeta és canviant i plena de les poques veritats a què va donant forma al llarg de cada poema. Heus ací les grandeses que precisament trobe en aquesta obra: tractar un tema menor, traïdorament local, l'ús d'una mètrica (un homenatge a la tradició literària), no amagar el dialecte, perquè tot està en aquest, o exaltar i fer més commovedora la simbologia mariana, profanar-la sense ignorar que és profana. Això no ha impedit desvirtuar gens la veu poètica de l'autor, i arribar a un resultat francament elogiabla.

Dirigir la mirada cap a aquest paisatge gratament local, il·licità, pot considerar-se, per tant, un parèntesi literari a altres urgències vitals, al fet d'alliberar l'obsediment propi i deixar-se dur pel que entra de fora a dins, mirar i recrear la mirada, contar de nou i instaurar la individuació de la veu poètica; per això no hi ha tal parèntesi, sinó

l'alternança que estableix la continuïtat de l'obra i l'autor. El temps, un productiu element ben present en la poesia gaspariana, que tot ho alimenta, ha portat més tard els *fragments* d'ara, veritablement dignes d'admiració, o espant, si imaginem, com diu, el que ha suposat l'experiència d'escriure i viure aquest poemari. Bé està que aquestes formes de la vida siguem el precedent de l'escriptura.

Fragments és un llibre amb una unitat total i una admirable densitat lírica constituïda per la naturalitat del seu llenguatge, ací d'una manera menys espectacular que en anteriors llibres; sobretot per l'aparent absència de llenguatge poètic i la precisió del text, el qual encomana l'efecte poètic al tema del poema. La utilització de l'alexandrí és molt adient per la majestuositat de la seua llargària, ja que permet configurar el poema en un discurs aparentment banal, fet que ens recorda certs postulats pessoans —que on millor es defensa el poeta és en la seua prosa—, molt eficaços per a la descripció i la narració d'aquests fragments que en ocasions fan pensar en l'epístola o la crònica. Aquesta forma, o millor aquesta aparent absència de forma, porta de manera immillorable a l'objectiu de donar testimoniatge poètic a l'alegria de l'encontre amorós i a la seua consegüent extinció, amb la indefugible o forçada renúncia i, també, la il·lusòria esperança del retrobament; el *pathos* acaba en

comèdia. També hi ha, en un rerafons didàctic, la formulació de venjatius advertiments sobre el futur de l'amat; el típic despit de l'enamorat abandonat, tot evitant la caiguda en el patetisme i el ridícul amorós, inevitable; una situació comprensible sempre, difícil de recrear o cauteritzar poèticament, perquè sovint el llenguatge enlluerna i traeix les emocions dels poetes, sobretot, ja que sembla que volen defensar-les amb aquesta arma tan precària.

A més de l'efecte descrit, aquest llibre m'ha proporcionat interessants connotacions amb altra poesia. Amb els matisos que calga, poden establir-se algunes semblances amb *La vida nova* de Dant i, també, amb moltes *Endechas* de Sor Juana Inés de la Cruz. L'obsessiva descripció dels processos amorosos d'aquestes obres me'ls ha fet present aquest llibre de Jaén. Establir-ne les relacions i les divergències fóra una activitat ben atractiva, i m'apresse a dir que, per un aspecte prou important, la connexió més que no la imitació amb una, però diversa, idea de l'humanisme i de la cultura molt occidentals, aquest lloc comú que és l'estimació i el sexe: la passió, que segurament apareix quan intervien almenys aquests dos elements.

Altres referències que m'ha portat a la memòria són els sonets de Shakespeare, Camoes, Villamediana, també March, Costafreda i en certa manera allò que proclama Antonio Martínez Sarrión, espe-

cialment el seu *Ejercicio sobre Rilke*, on apareix una llarga cita precisament de Rilke, on adverteix de les condicions d'experiència que pressuposen tota escriptura: escriure després de conèixer, i la concreció d'algunes vivències vitals indefugibles en la vida d'un poeta. No són coses que es poden buscar o improvisar; sols quan apareixen, si el poeta les reconeix, les podrà fer servir, amb més o menys èxit, i com és ara el cas, de manera formidable. Diversos autors, però veus confluents i comprensibles.

També, dins de la poesia catalana, vull fer constar alguns casos dignes d'advertir. A *Les quatre estacions*, de Jaume Pomar, especialment al poema "Tardor", les semblances amb *Fragments*, són sorprenents i perfectament lògiques; després diré per què. I al poema "En quarentena", del llibre homònim de Narcís Comadira, també es dóna aquesta afinitat, encara que en aquest cas tenim un tema cívic, Catalunya, "allò que no tenim, allò que desitgem", tractat amb una personalització i, gose dir, carnalitat, en la qual vaig caure commogut des de la primera lectura. Igual nivell de maduresa i potència poètica pot observar-se en poemes com "Confessió de l'impur", "Aniversari" o altres de *Fira desolada*, darrer llibre de Marc Granell. I encara, dins d'aquest estadi de poesia relacionada amb l'home, no sols per l'escriptura, com és obvi, sinó per la seua veu, cal tenir ben present

tota l'obra de Feliu Formosa, la de Josep Palàcios –malgrat les dificultats d'accedir-hi– sencera, també Miquel Bauzá, o altres.

És ben possible que cada lector establirà les seues semblances i conclusions sobre aquesta poesia, vull apuntar que a la coincidència dels temes també s'afegeix que aquests autors han abandonat l'estació de la joventut, i a la lògica maduració del seu art s'ha de posar una agudesa sensitiva que, indefectiblement, sols dóna o lleva el temps (que "devasta paradisos perduts, daura tristesses", diu Pomar), excepcions a banda, que segurament requereixen una lupa. Perquè la maduresa d'un poeta exigeix que madure també com a home, que experimente noves emocions apropiades a la seua edat i amb la mateixa intensitat que quan era jove.

Ens trobem, per tant, davant d'autors que ja podem considerar madurs, perquè la seua obra ja parla per si sola al marge de les consideracions sociològiques o socials que tant es valoraven en el moment de saludar els seus poemes inicials; és un efecte indiscutible d'aquestes obres últimes. I davant de tot això, que suposa repassar més o menys profundament la nostra poesia recent, s'adverteixen inclinacions estilístiques –ben segur que relacionades amb les ètiques– que convé advertir. Joaquim Marco i Jaume Pont, en el seu conegut estudi-antologia sobre la poesia dels setanta, apuntaven unes

característiques ben importants que complien quasibé la majoria dels poetes d'aleshores –Estellés, contemporani nostre, no, com és obvi–, i alguns dels que he citat ara; doncs bé, tots aquests poetes, en la mesura que han abandonat aquella estètica inicial, històrica, és quan han produït obres d'envergadura segurament europea, actual i, potser, perdurables. No cal que enumere les característiques de Marco-Pont, el trencament o l'evolució de cada autor ha necessitat el seu temps, i els resultats són evidents, com ara el cas de Gaspar Jaén. En la meua opinió, l'abans i el després de cada poeta passa per travessar aquesta concepció de l'art; per a fortuna de tots.

La bona poesia que tenim en la memòria literària la recordem per la seua força vital, *Fragments* presenta tots els bons elements per a figurar en aquest registre. Ho he intentat explicar, aquesta és una obra inusual en la poesia valenciana i té molts mèrits, des d'un punt de vista crític, per a comparar-se amb altres obres del nostre context literari; no s'hauria d'oblidar la poesia actual en castellà o en altres llengües romàniques per a obtenir uns referents ¡pròxims! Ni que siga per pura curiositat de lector. El fet podria ampliar-se i resultaria apassionant per a descobrir què és,

què pretén un poeta i, és clar, quines són les ambicions de la poesia quan busca i s'acosta a la veritat, al principi rilkià de descobrir les vivències, determinar-ne la naturalesa i seguir-ne la gènesi. Potser és així com la veritat literària que conté l'artifici del poema s'acosta als homes i comença a fer-se seductora. És un fet que no es pot improvisar.

No tots els llibres nous que llegim solen produir tantes relacions, aquestes, que no ignore podran i haurien de ser més matisades o refusades, no han d'anul·lar en el moment de la lectura el poder simultani de vibració natural, estètica i moral d'un poemari, com ara *Fragments*, aquest llarg poema líric, ple de violència i fragilitat on es fa present i es reitera en bones dosis el que Lezama qualifica com allò que ens atrau de la creació de la poesia: la potència concurrent, la puresa primigènia del crit i el somriure. Coses com aquestes són les que informen del temps amorós contingut en la poesia gaspariana, en la seducció de la seua escriptura, la qual, com salta a la vista, ara s'ha potenciat amb la temeritat del tema del poema: l'autenticitat de l'autor, és a dir, la de la seua escriptura.

Vicent Berenguer

AMB ELS HORTS COM A TELÓ DE FONTS

Martí DOMÍNGUEZ, *Els horts*, introducció i notes de Biel Sansano, Edicions Bromera, "Els Nostres Autors" 7, Alzira, 1990, 347 ps.

Publicar un llibre sempre ha de ser motiu d'acontentament, més encara quan es tracta d'una nova edició d'una bona novel·la oblidada, l'autor de la qual sembla haver estat oblidat injustament també. A més a més, en el nostre país, on anem escassos de novel·les (de bones novel·les), i molt més en aquells anys (els primers setantes) on encara n'anàvem més escassos (no ja de bones o dolentes, sinó del gènere en si). En un panorama tan desolador novel·lísticament, com de manera detallada i lacònica ens és descrit en l'estudi introductori per Biel Sansano, l'aparició d'*Els horts* representa quelcom més que una novel·la, és un intent –junt amb altres, pocs– per omplir un buit secular. Delectem-nos-en, doncs, pel fet de rescatar de l'oblit –el pitjor dels exilis– aquesta novel·la; i donem-ne les gràcies als responsables, perquè els qui ja l'havíem llegida, la rellegim, i els qui no n'havien tingut l'ocasió, ara...

A Xàtiva –escenari mític i simbòlic que adquirirà al llarg de la narració la força de personatge capaç de fer girar el rumb dels esdeveniments–, hi tenen lloc els episodis –objectivament intranscendents– que configuren el drama d'uns personatges, cisellats plana a plana. En cert moment de la novel·la don Martí s'hi refereix (a aquestes situacions o similars) amb el precís sintagma "drames de carreró", però no ens ha d'enganyar l'expressió, car interessen aquests "drames de carreró", perquè ens deixen entreveure un món, el de les passions i reaccions humanes, totalment universal, i el de la vida i costums d'un poble valencià, fill i hereu d'un país i unes circumstàncies ben concretes. I ací rau, al meu parer, un dels encerts de la novel·la: la conjuminació d'universalitat i la *denominació d'origen*, o millor, l'arrelament a un país, al temps que es projecten certes esferes de la vida a la universalitat. Tot un repte.

No hem d'oblidar, però, que ho veurem a través d'una òptica ideològica i moral molt concreta, com ho era la de don Martí, amb una visió del món i la societat molt definida, la nostra i la forània. Un món, el que ens descriu don Martí, que lluita per donar els darrers cops de cua per tal de sobreviure-hi, on cada fina fibra de la moral ocupa el seu lloc. Tot just en un moment on els lligams religioso-ideològics es van relaxant per donar-ne pas a uns altres. I, potser, per això s'hi produeix la tragèdia –amb quina subtileza se'ns determina la perspectiva amb què hem de mirar i interpretar–, el triangle Joan Feliu-Emília-Begonya, que ha optat per sostenir el sistema de valors caduc, el de la cavallerositat, el de cedir el pas quan en sobra un (una), el que està regit per les lleis de l'honor, la paraula i les obligacions, aquest triangle, doncs, es veurà relegat a una infelicitat per solitud, de la qual només se salvarà Begonya, car ha descobert la salvació personal, com no, al calvari. I a l'altra part, la decisió de Roser que, casada amb presses, “amb urgència”, troba el seu càstig en el confinament a l'Àfrica, lluny dels seus, de tot allò que ha constituït la seua vida, i sense el vist-i-plau de la mare, l'hereva Bellver.

Tot i la valoració moral que en fa l'autor, intenta de descriure –i ho assoleix– en *Els horts* aquella classe de propietaris agrícoles valencians, cristians vells, beats,

amb l'estirp i noblesa que dona la terra (les fanecades, vull dir), rurals, però envoltats d'un sediment cultural de metges i advocats, els prohoms que fan una ciutat –cal dir que don Martí, a la seua manera, hi pertanyia–, els Bellver, els Prat, els Boil, els... amb l'església com a aliada i l'almoïna i la caritat com a parapet i, de vegades, com a arma contra uns pobres que tenen ànima, però “primitiva” en paraules del mateix autor: “Les ànimes com la de Miquel, primitives, conserven una sensibilitat religiosa en moltes coses que la gent culta ha perdut” (p. 214). En definitiva, els *principals* d'una ciutat/poble, on alguna cosa comença a trontollar: “¿S'havia perdut per sempre fins la memòria i el bon seny dels antics Bellvers i els no menys antics Dalmaus; el món estava definitivament capgirat i no tenia remei?” (p. 327). I al remat, potser ¿no fou la mateixa classe social (i moral) que don Martí (el Martí orador, polític, periodista, persona...) intentà d'adoctrinar en un nacionalisme burgés i religiós (beat, diria l'autor) i que aquesta classe reiteradament li girà l'esquena? I, ¿no fou, potser, que don Martí els imaginà amb uns elements culturals que no posseïen, sinó tan sols en la seua novel·la –on, per exemple, el protagonista, “metge dels ulls”, cita versos d'Ausiàs March–, i al cercle d'amistats que l'envoltava? I alguns d'ells, ¿no són els que han derivat cap a un

regionalisme (és un eufemisme) irracional? I Xàtiva ¿no simbolitza la ciutat de bon seny i antiga que hagués pogut ser i no fou? ¿la ciutat que prometia, que fou en temps passats ciutat de papes, ciutat resistent contra el Borbó, però finalment cremada?

Un altre factor a destacar en *Els horts* és la vida quotidiana marcada per un sistema de valors que la tradició s'ha procurat portar fins els nostres dies, de preservar en segons quins ambients. Així, al llarg de la novel·la ensopeguem cada dos per tres amb una sèrie de preceptes culturals i religiosos que tot bon observador, com ho era don Martí a més d'apassionat, no podia deixar, com a mínim, de constatar. Tot un seguit d'esdeveniments socials d'un poble tenen el seu moment i les seues regles del joc ben explícites –encara que l'autor ho fa implícitament–: els enterraments (amb el mort, qui rep el condol, qui el dóna, qui va al cementeri, qui es queda a casa...), els vetlatoris, les visites, les confessions, les passejades, les excursions, l'altercat de carrer, les bodes, les parladuries, les rebudes, els comiats, les diferents oracions diàries, les salutacions corresponents amb els *ets* i *uts*, amb allò que és i allò que està fora de lloc, amb les finíssimes relacions i pactes i convencions tàcites que la tradició ha establert. Com a mostra, només: “I aleshores proposà a Begonya aquella cosa tan poblejana, tan simple, que és donar una volteta pels carrers de

la vila abans de sopar. Una cosa tan simple, però que alguna vegada pot esdevenir molt complicada; en aquell cas ho era, com s'anirà veient. El cap de Roser era un petit molí: «¿Els hòmens al casino? ¡Molt bé! Les dones, entretant, escofrinyarem una mica»” (p. 185).

Tot plegat, *Els horts* és una novel·la amb tots els elements ben dosificats, el treball estructurat, en parts i capítols, la presentació de les diferents escenes, el creixement interior dels personatges amb una psicologia individualitzada i complexa, les descripcions d'ambients i paisatges –que és on trobem el millor Martí, talment un pintor que amb quatre pinzellades ens diu tot un quadre–, l'entremaliat argumental, els diàlegs frescos i totalment versemblants (i alhora dins la norma, la qual cosa no és gens fàcil de combinar), on cada personatge té el seu propi ideòlecte, les seues frases fetes, els seus tics que els caracteritzen i el lector associa, estalviant així algun incís del narrador.

Una novel·la, també cal dir-ho, que jugà amb el desavantatge de ser tardana, dins el seu estil i temàtica pertocava haver-se escrit cinquanta anys abans, com a mínim, però que en les nostres latituds i mancances –polítiques i culturals– hagués estat impossible escriure-la (o publicar-la) abans. I tardana també en la vida de l'autor, que fou primera i última

novel·la. Però que aquesta tardança ni li posa ni li lleva res a l'obra, que amb una prosa gens artificiosa, ni tampoc xaronera, sinó ben al contrari, elegant i amb una vivesa extremada, ens sedueix ja des de les primeres paraules introductòries, on a manera de pròleg don Martí ens confessa quins són els seus punts de vista estilístics i lingüístics –amb una declaració d'unitat lingüística com se n'han fet poques, amb una saviesa no massa freqüent en el nostre país d'aquests/aquells moments, val a dir que aquelles paraules de presentació no tenen desperdici, una joia.

Aquesta nova i encertada edició d'*Els horts* ens arriba –com és habitual en la col·lecció “Els Nostres Autors” d'Edicions Bromera– acompanyada d'un estudi introductori, un glossari i unes propostes de treball adreçades als estudiants, tot a cura de Biel Sansano, que ha estudiat a fons l'extensa obra i vida de l'autor d'Algemesí, i de tot açò ens dóna notícia en l'estudi, que d'una manera didàctica i exhaustiva ens resitua don Martí al lloc que li correspon dins la cultura catalana feta des del país –i de la qual sembla haver estat lamentablement oblidat.

Finalment, cal recordar que *Els*

horts ja havia estat publicat l'any 72 en l'Estel, després d'un seguit d'anècdotes com resa la nostra introducció, avui ja introbable a no ser en una biblioteca particular, raó per la qual aquesta nova edició és motiu d'acomentament, però no sols per això, perquè ara ens apareix amb una sèrie de correccions lingüístiques i no lingüístiques, ja que l'antic text del 72 clamava a crits d'ésser revisat i corregit; no obstant aquestes esmenes, encara han quedat en l'aire unes quantes coses –poques, això sí, però importants– que és una llàstima que hagen passat desapercbudes als àvids ulls dels correctors, la qual cosa hauria de rectificar-se en properes edicions, car de ben segur que se'n faran, perquè una novel·la com aquesta no pot passar dues vegades inadvertida pel públic lector, que ja no és el mateix, si més no en nombre, que el dels primers setantes. Una novel·la que té un ample ventall de possibles lectors, des del consumidor de novel·les per gust a la lectura, fins l'estudiós de la nostra literatura –i aquesta és una novel·la de lectura obligatòria–, i també interessant per a l'estudiant de BUP i FP, car trobaran tot el necessari per a submergir-se dins uns *horts* particulars.

Vicent Borràs i Castanyer

José Carlos SAMPEDRO FORNER,
Salves 1989. Reflexiones teológicas sobre el Misterio de Elche,
Elx, Ed. Basílica de Santa Maria, 1990.*

* Text de la presentació pública del llibre, efectuada al saló d'actes de la Mutua Illicitana de Seguros, el 10 d'abril de 1990.

Per als qui hem intentat seguir de prop l'evolució experimentada pels estudis i les investigacions al voltant de la nostra Festa, sembla prou clar que és a partir de 1979 –data proposada per un dels investigadors, que és, al mateix temps, membre de la Capella del Misteri–, quan es produeix un autèntic auge en aquests estudis i, per tant, una gran producció bibliogràfica sobre el nostre drama sagrat.

És en aquests últims deu anys quan s'han realitzat nombrosos treballs al respecte. S'han redactat dues tesis doctorals i diverses memòries de llicenciatura sobre l'obra, s'han escrit diversos llibres, han aparegut números monogràfics dedicats al *Misteri* en revistes especialitzades i han vist la llum gran quantitat d'articles científics. Tot allò en un intent d'aproximar-se a una realitat tan interessant i tan complexa a un temps, com és la nostra Festa. En aquests mateixos deu anys, s'ha projectat i efectuat l'interessant exposició "Món i Misteri de la Festa d'Elx", s'han

revisat i buidat documentalment els arxius locals –el Municipal, l'històric de la basílica de Santa Maria i el del Patronat del Misteri–, en una recerca sistemàtica i rigorosa de referències històriques sobre el pasat de la Festa. I així podríem enumerar infinitat de treballs que, en definitiva, volen apropar-se de manera científica al *Misteri* i tracten d'explicar el com i el perquè d'aquesta singular representació.

D'altra banda, tots aquests estudis, efectuats en la gran majoria per especialistes en la matèria, han donat lloc a la formació d'un vertader equip interdisciplinari d'investigadors que observa, analitza, estudia i reflexiona sobre el Misteri des de nombrosos punts de vista. Així, s'han estudiat diferents aspectes que, tots junts i inseparables, conformen el complex món de la Festa. Aspectes com el literari, el musical, el teatral, el tramoiàstic, el sociològic, l'històric, el festiu i un llarg etcètera.

Tanmateix, entre tots aquests nombrosos treballs, es notava a

faltar un apartat dedicat específicament a un d'aquests aspectes que, a més, ha de considerar-se fonamental per a explicar l'origen, la pervivència i la validesa actual –com en tots els temps passats– del Misteri. Ens referim, lògicament, a l'aspecte religiós que fonamenta i dóna vida a la nostra Festa. És ben cert que també en aquesta parcel·la s'han donat en aquests últims anys honroses excepcions. No volguera oblidar, per exemple, alguns dels treballs realitzats en aquest sentit pel P. Gonzalo Gironés o els emotius articles que l'anterior mestre de capella, el P. Antonio Berenguer, ha vingut publicant assíduament en la premsa local. Però aquests eren, com indicàvem, honroses excepcions. Faltava l'inici d'una veritable línia d'investigació sobre l'aspecte religiós de la Festa i aquesta línia, afortunadament, ha sigut ja oberta amb el llibre titulat *Reflexiones teológicas sobre el Misterio de Elche*, del P. José Carlos Sampedro.

Per tot allò, resulta un motiu de satisfacció presentar aquesta obra. Hem de felicitar l'autor d'aquest extens treball on s'analitza des del punt de vista de la fe, des del punt de vista religiós, el nostre *Misteri*. A través de les pàgines del llibre, on s'estudien detalladament totes les escenes de la Festa i on es desgrunen tots els versos de la consuetada per extraure la seua essència, se'ns mostra la persona-litat de Maria, de la Mare de Déu. Els vuit capítols de l'obra reproduïxen els sermons que el P. Sampedro va pronunciar en les

predicacions de les Salves de la Mare de Déu del passat agost. Aqueixes cerimònies són com un esplèndid epíleg del *Misteri* i, al llarg dels vuit dies de l'octava de l'Assumpta, es venera la Mare de Déu dormida amb oracions i amb el cant dels tradicionals goigs. En aqueixos sermons veurem –en un autèntic tractat de mariologia– les diferents característiques de la figura de Maria extretes dels versos de la Festa. Veurem Maria propera als homes (“Prec-vos no em vullau deixar / puix tant me mostrau amar”), la Mare de Déu (“Déu vos salve, Verge imperial, / Mare del Rei celestial!”), la Mare de l'Església (“Sens Vós, Senyora, què farem? / E amb qui ens aconsolarem?”), la sempre Verge (“Tostemps fonc Verge, sens dubtar, / ans e après de infantar”), la sens pecat (“Pura fonc e sens pecat / la Mare de Déu glorificat”), la corredeptora (“Allí estareu sens tristor, / on pregareu per lo pecador”) i, per fi, l'Assumpta al cel en cos i ànima (“Preneu vós, Joan, la palma preciosa / e portau-la davant lo cos glorificat”).

I si, com indicàvem, és una satisfacció contemplar aquest llibre, ho és encara més comprovar com l'iniciativa de publicar l'obra, de plasmar en lletra impresa aquest estudi, d'iniciar, en definitiva, la línia d'anàlisi de l'aspecte religiós del *Misteri*, ha partit de la mateixa església de Santa Maria. Del temple que, durant segles, ha servit de tradicional escenari a la Festa. Tenim plena confiança en el fet que a aquest primer número de la

col·lecció de la basílica, seguiran molts més títols que contribuiran al coneixement i a la difusió de la nostra obra sacra, que no és altra cosa sinó una part fonamental de la nostra pròpia personalitat.

No volguera concloure sens destacar breument la mateixa edició de l'obra. Assenyalar que a l'estudi del P. Sampedro s'ha afegit una presentació del bisbe d'Oriola, Francisco Álvarez. L'atractiva maquetació del llibre –a càrrec de l'editorial Aguaclara d'Alacant– ha estat completada amb il·lustracions cedides per l'arxiu del Patronat del Misteri. En la portada es reproduceix una bella miniatura de l'Assumpció de la Mare de Déu obtinguda d'un cantoral del segle XVII que conté l'ofici litúrgic del Trànsit de Maria i que es custodia en el museu de la basílica. I, com a colofó, ha semblat d'interés als editors reproduir les pàgines del *Llibre d'Or* de Santa Maria perquè servira de complement a l'obra presentada. L'esmentat *Llibre d'Or* va ser confeccionat el 1984, amb ocasió de la celebració del II Centenari de la consagració de l'església il·licitana. I, darrere de la benedicció del llibre per part de Pablo Barrachina, bisbe de la diòcesi en aquell moment, s'han recollit en els seus fulls les signatures i els pensaments dels

visitants il·lustres que s'han apropiat a Santa Maria i han contemplat les representacions del *Misteri*. Visitants com la reina Sofia, que presencià la Festa de novembre de 1985; com els diferents prelats de les diòcesis valencianes; com el nunci apostòlic monsenyor Tagliaferri; com els cardenals Vicente Enrique i Tarancón i Marcelo González; per a concloure, fins l'actualitat, amb l'actual bisbe orcelità, l'esmentat Francisco Álvarez, que escrigué les seues impressions després de contemplar la Festa per primera vegada l'agost passat.

Ens trobem, per tant, davant d'una obra molt important. En primer lloc, per ser un esplèndid estudi teològic sobre el *Misteri*, que, sens dubte, contribuirà notablement a la comprensió del seu significat més profund, del seu sentit religiós que és, com indicàvem, el que li dóna vida. I també cal ser destacada per ser l'inici, el primer pas d'aqueixa línia d'investigació i d'estudi sobre els aspectes religiosos de la Festa. D'aquesta manera es completa una important parcel·la dins de l'abundant bibliografia sobre la nostra singular obra, sobre la Festa d'Elx.

Joan Castaño

Francesc GIMENO MENÉNDEZ - Brauli MONTOYA ABAD,
***Sociolingüística*, València, Universitat de València,**
“Biblioteca Lingüística Catalana”, 1989, 141 ps.

F. Gimeno és actualment un dels més destacats investigadors en el camp de la sociolingüística i B. Montoya és un dels capdavanters en l'aplicació de la sociolingüística laboviana a l'àmbit dels Països Catalans. L'orientació de l'estudi es concep des d'un angle lingüístic i s'investiguen les diferents manifestacions lingüístiques condicionades per l'existència palesa de llengües en contacte en l'àmbit catalanoparlant. Amb aquesta finalitat es pretén aplicar la metodologia sociolingüística laboviana en una àrea romànica multilingüe. Així, s'arriba a obtenir una aportació original i realista sobre el que s'ha fet en el terreny de la sociolingüística catalana i alhora esmentar el que hi queda per fer.

El llibre s'organitza en quatre capítols, dels quals tres són teòrics i el quart és aplicat. Tot i que la sociolingüística ja tenia precedents a Europa, va nàixer com a tal als Estats Units i Canadà a començaments dels anys seixanta. Com a disciplina independent presenta un model d'investigació alternatiu a la gramàtica generativo-transformativa a l'hora d'estudiar les relacions entre llengua i

societat. En aquest sentit, dins l'àrea lingüística catalana es considera la dialectologia social el precedent que millor ha estudiat l'aspecte social del llenguatge. Amb tot, la sociolingüística afegeix nous factors de diferenciació sociològica: el grup social, l'edat, el sexe..., com també els conceptes d'actitud i lleialtat lingüística.

En el segon capítol es defineix el concepte de sociolingüística com a ciència que té per objecte l'estudi de la varietat i la variació de la llengua en relació amb l'estructura social de les comunitats de parla, la covariació. Partint d'aquests conceptes es descriuen les línies de recerca de la sociolingüística. De manera que, pel que fa a les anàlisis etnogràfiques de la comunicació, l'objecte és l'anàlisi de la comunitat de parla (*speech community*), tot i que encara no existesca una clara delimitació del que és. Quant als estudis sobre la variació lingüística, es destaquen les aportacions de V. Weinreich, W. Labov i M. I. Herzog. I es destaquen les dificultats metodològiques en aplicar la noció de variable sociolingüística a nivells no fonològics.

S'analitza el problema pendent de

trobar l'objecte de la teoria lingüística. Mentre per al model quantitatiu l'objecte és la descripció de la gramàtica de la comunitat de parla, per al model generatiu és la gramàtica individual, i el "model dinàmic" es basa en un model de difusió d'ona des d'un punt a través de la comunitat.

Els estudis sobre multilingüisme es presenten en tres direccions. La primera sobre les llengües en contacte, la segona al voltant de la diglòssia i el conflicte lingüístic, i la tercera destaca les aportacions fetes entorn al variacionisme.

En el tercer capítol s'explica l'estat de la qüestió als Països Catalans, on existeix un tipus de sociologia del llenguatge molt directament relacionada amb la teoria de Fishman. Repassant la dialectologia (i història) social catalana ja es contemplen conceptes sociolingüístics en treballs fets per A. M. Alcover, A. Grier, M. Sanchis Guamer i F. Moll. I actualment s'observa una concepció social a l'hora d'estudiar fets dialectològics en J. Veny, J. Martí, A. Ferrando, A. Guirau, J. Rafel, E. Casanova.

Des de la sociologia del llenguatge s'esmenten les principals aportacions fetes per A. M. Badia, F.V. Vallverdú, L.V. Aracil i R. L. Ninyoles. Destaca l'aportació de L. V. Aracil, que tant ha contribuït en la desmitificació de la concepció del bilingüisme. Al mateix temps que adverteix del perill de substitució que pateix la llengua catalana.

Una munió de temes que es troben en el punt de mira dels sociolingüistes són: mesures de bilingüisme i procés educatiu, actituds i usos lingüístics,

estàndard i estils de llengua, i minorització i política lingüística. Amb tot i això, la sociolingüística catalana encara té pendent l'estudi d'un model de català oral estàndard acceptable i funcional.

Es presenten els resultats d'un estudi sobre percentatges de catalanoparlants, del qual si s'obté un balanç positiu parcialment pot ser a causa de l'acció normalitzadora de les generalitats de Catalunya i del País Valencià. Seria desitjable una major participació d'antropòlegs i lingüistes en la sociolingüística catalana per tal d'evitar l'exclusivitat dels sociòlegs.

Finalment s'analitzen les dades obtingudes en un estudi de microsociolingüística realitzat a Petrer. Partint d'un univers de 6.883 petrerins que saben parlar català, són enquestats un 1,25% d'aquest grup. En aquest sentit, hom considera que n'hi ha prou amb un mínim de cinc per cada quota, per la qual cosa resulta innovador que els lingüistes anteposen el seu coneixement subjectiu de la societat i de la varietat lingüística a estudiar les raons purament estadístiques. Per tal d'enquestar els 86 informants s'aplica el mètode de l'entrevista d'estils contextuals. Sembla, però, que no és recomanable el pas que es fa d'un registre parlat a un de llegit, ja que es considera un trencament en el *continuum* estilístic que es pretén aconseguir.

La variable que s'estudia és el fonema palatal africac sonor /dz/, aquesta variable té quatre variants a Petrer: variant 1 [dz] palatal africada sonora, variant 2 [dz] palatal africada amb moment oclusiu sonor i moment

fricatiu semisord, variant 3 [tz] palatal africada amb moment oclusiu sord i moment fricatiu semisord, variant 4 [tʃ] palatal africada sorda. Es parteix de la hipòtesi que el canvi lingüístic estudiat no deu tenir més de tres dècades de vida; pot haver estat per influència del castellà, per la qual cosa deu ser més freqüent entre immigrants castellans assimilats; i es pot haver estés més entre les classes treballadores, on el contacte entre catalanoparlants i castellano-parlants és més regular. Del resultat de la prova es desprén que les dones van per davant en aquest canvi lingüístic, amb una major probabilitat d'aplicació de la regla variable, que fins els trenta anys es donen també les majors probabilitats d'aplicació de la regla, així com és més alta la probabilitat d'aplicació entre els immigrants castellans, seguit dels autòctons petrerins i finalment en els immigrants valencians, i que pel que fa al grup socio-econòmic la regla s'aplica més entre el grup del subproletariat, seguit del grup mitjà-baix, i el grup alt és el més reaci a l'aplicació de la regla.

Entre les conclusions s'apunta que el model d'enquesta patentat per Labov no reïx plenament a la comunitat d'Elda-Petrer. Els patrons de variació estilística i socio-econòmica no s'hi poden aplicar literalment. Els valencians no coneixen encara un estàndard escrit en la pròpia llengua i recorren a un model oral de correcció lligat a un català del passat immediat. Els paràmetres socio-econòmics dels nord-americans dels anys seixanta només "encaixen" amb els de la comunitat estudiada pel que fa als

seus valors extrems, subproletariat i grup socio-econòmic alt. En canvi, sí hi ha una estratificació coherent de la variable en els factors socials com ara el sexe, l'edat i l'origen. També s'inclou que hauria estat interessant la consideració del grau educativo-cultural i el seguiment de les retícules socials. Per una altra part, si el model de prestigi, que no aplica la regla i és el grup socio-econòmic alt junt a la influència que l'escola té en l'ensenyament de la pronunciació correcta de la variable, podria tot plegat representar en els propers anys un canvi d'anada i tornada en l'aplicació de la regla. Per tant, convindria corregir el model labovian d'enquesta en aplicar-lo a la nostra comunitat idiomàtica i fer més treballs de micro-sociolingüística.

És de remarcar la importància d'aquest estudi sociolingüístic seguint el model d'estils contextuals labovian pel que suposa de novetat en l'anàlisi d'alguns fonemes. No és la primera vegada que el model sociolingüístic labovian és aplicat per tal d'estudiar algunes variables, ací l'aplicació és molt més rigorosa i completa que en altres investigacions fetes fins ara.

El llibre presenta una abundant bibliografia, un índex d'abreviatures bibliogràfiques, índex d'autors citats, índex d'il·lustracions i índex de matèries. Tot per tal de facilitar la lectura i conèixer millor el món de la sociolingüística i observar així els resultats pràctics d'una investigació micro-sociolingüística en l'àmbit català.

Vicent Escrivà i Caudeli

EL GOS NUGAT, I LA RAMBLA I EL VALL SENSE RUNA

**C. BERNABEU MESTRE - A. OLIVER JAÉN - L. VILLACORTA
ORTIZ - J. BERNABEU MESTRE - M. J. PATERNINA BONO,**
Fondos histórico-médicos del Archivo Municipal de Alicante, Alacant,
Universitat d'Alacant - Institut de Cultura Juan Gil-Albert, 1992,
211 ps. i 107 microfítxes.

De vegades t'arriba a les mans una bona monografia o un treball de recerca que toca un tema insòlit o, si més no, estrany per a les curiositats lectores més immediates o habituals en un moment determinat.

Aquesta primavera passada la Universitat d'Alacant i l'Institut de Cultura Juan Gil-Albert han publicat un interessant treball de classificació, comprovació i presentació de tota mena de materials i disposicions dels òrgans municipals d'Alacant referits a temes sanitaris, o al que ara, amb un significat molt més ampli, es denomina la salut pública.

Segons expliquen els autors en el pròleg, el treball fonamental ha consistit a localitzar i rectificar, si calia, els fons de l'Índex Alfabètic de Matèries elaborat per l'arxiver Vicent Segura entre 1764 i 1772. S'hi han inclòs, també, referències

a documents impresos dels segles XVIII, XIX i XX, un bon nombre dels quals provenen de la biblioteca de José Canalejas. Les primeres referències comprovades pertanyen als segles XV i XVI, però la part més voluminosa i completa correspon al segle XVIII. El treball de comprovació i rectificació de les fitxes sembla exhaustiu i definitiu. L'únic inconvenient que es veu, d'entrada, és la reproducció literal de la redacció feta per Vicent Segura en la segona meitat del segle XVIII.

L'obra, però, desperta i manté l'interés en els lingüistes, en els historiadors del dret o de les institucions i en els estudiosos de la cultura, més enllà dels destinataris lògics (historiadors de la medicina i historiadors en general).

En transcriure la redacció feta per Segura s'han colat algunes

errades, unes quantes de les quals provenen de la redacció de Segura, que en molts casos llegeix i tradueix documents en català o que, en altres, castellanitza topònims o antropònims. Altres errors potser es deuen a la interpretació que en fan els autors, que no sempre comprenen o identifiquen correctament el lèxic utilitzat per Segura. En veurem alguns exemples.

Probablement, des de la perspectiva dels autors, llicenciats en Medicina i en Història, aquests detalls no tenen massa importància. En la mesura que aquest treball és un índex excel·lent per a copsar la salut pública de l'Alacant dels segles XVII i XVIII, interessa a un lector molt divers, potser per això, els autors haurien d'haver evitat aquestes petites errades formals.

Indirectament, l'obra aporta una multitud d'informacions i de detalls interessantíssims o que desperten la curiositat per a esbrinar aspectes de la vida local, dels oficis, de les manufactures, de l'educació o de les relacions comercials, o dóna informació de topònims i d'antropònims. Si un treball de catalogació o d'inventari de documents sempre corre el risc de ser àrid, en aquest cas no sols no és àrid, sinó que pot ser suggerent i, fins i tot, entretingut o capaç de mantenir la curiositat. Cada una de les 648 fitxes, i a més les catagràfiques reproduïdes en microfitxa, té, generalment, algun motiu interessant o que provoca la reflexió.

Pel que fa a la transcripció i l'ús

incorrecte dels antropònims i també d'alguns topònims, és una qüestió que en la historiografia local d'Alacant ha estat tractada sense massa criteri ni serietat. De vegades, per un confusió respecte escrupolós a les grafies, s'han mantingut noms i cognoms sense sentit, d'altres s'han castellanitzat d'una manera prou burda. Les oscil·lacions en les grafies medievals o d'època moderna no haurien de ser obstacle perquè es regularitzen en la forma actual i perquè s'accentuen, com es fa en totes les societats normals.

És molt corrent, en aquest i en altres treballs, trobar-se referències als Borgonyó amb les grafies *Burgunyo*, *Borgunyo*, *Borguño*. En el llibre que comentem apareix, per exemple, una *marquesa del Bosque* que tomba de tos (p. 123). I en la mateixa fitxa es parla d'Aigües en minúscula, com si no haguessen entès de què s'hi parlava ("*Resolución capitular para que el síndico procurador gral. usara del derecho que competía a la ciudad, sobre si D^a. Lorenza Pasqual hubiera tomado posesión, por la muerte de la marquesa del Bosque, de los baños en el territorio de aguas*").

Hi ha una sèrie de paraules que no s'entenen o són catalanismes. Els autors o han reproduït males lectures sense parar-se a corregir-les o són arcaïsmes de V. Segura. I en aquest cas, al meu parer, no calia mantenir-les en la redacció dels resums dels documents. Així, en

diferents llocs es parla del *triero* ('persona que fa la tria dels animals per al proveïment de carns') que difícilment s'entén en castellà; hi ha altres oficis, com els *cortantes* ('escorxadors de carn'), o els *mormeros* ('morbers') amb una grafia que desorienta. Els veterinaris reben el nom de *albeytares*, amb aquesta grafia i denominació, pròpies del segle XVIII però no d'ara. S'hi parla de l'"*Almotacen o Fiel Ejecutor*" o *fiel*, i res més, al costat d'*Amotasen*".

Pel que fa a la neteja dels carrers hi ha diverses provisions i documents que fan referència a treballs per a desenrutar les vies públiques i la grafia utilitzada és *enrumada* ("*Providencias económicas y de buen gobierno. Valles enrruma. Resolución capitular para que el Fiel Ejecutor* ['el mostassaf'] *mandara que se limpiaran y regaran las calles*", p. 109).

La partida del Moralet apareix com a *Morales*; la desaparició dels articles dels topònims que en porten és una qüestió menor. Pel que fa a l'ús dels signes de puntuació i a l'abús o el descontrol habitual en l'ús de les majúscules en l'època moderna han sigut massa respectuosos amb la redacció de V. Segura.

No es pot saber si el trinquet en projecte es volia fer en el carrer d'avall o en el carrer del vall ("*Orden del Capitán General sobre la pretensión del Prior del hospital de contruir un trinquete de juego de pelota en la calle de Vall*").

El filet d'espart apareix com a *hilete*, els contraventors de la llei esdeven els *contraventeros* (p. 113). La no accentuació de la "*la casa del Rafali*" no té més importància, encara que siga un ofici i una institució interessants per a l'economia i la salut, ja estudiats, entre altres, per Màrius Bevià.

Es manté la grafia *feixar*, difícil d'entendre, per a referir-se al feixcar ('trena o cordellina d'espart cru amb què es cordellaven les senalles i sàries' o el dret corresponent).

Els índexs que clouen la part impresa del treball (temàtic, onomàstic i alfabètic) són utilíssims i molt complets, encara que sembla que ha ballat en un número la xifra d'algunes fitxes.

Aquestes observacions, referides a un vessant que es pot qualificar de secundari per a l'objecte del treball, s'han pogut fer, ja que el treball té un atractiu suficient perquè el puga llegir qualsevol estudiós o curiós de la cultura en els segles XVII i XVIII i hi puga trobar informacions i suggeriments ben interessants.

No pretenia fer una crítica parcial i sectària, sinó, des del respecte que em mereix perquè és un treball ben fet, esmentar alguns detalls sobre un aspecte, la realitat lingüística, que actualment ja no es pot menystenir a l'hora de fer un treball científic referit a la història d'Alacant.

Josep Forcadell Saport

El Misterio de Elche,

intr. Escolania de Ntra. Sra. dels Desemperats i cor Lluís Vich, ATI
Discos, Elx, 1991

La companyia discogràfica ATI (que actualment funciona amb el nom comercial Nuevas Producciones) ha dut a terme el primer enregistrament mundial de la consuetada del *Misteri* de 1709.

Les primeres passes d'aquesta casa en el món de l'edició musical consistiren a posar al mercat una recopilació de cançons populars il·licitanes interpretades pel grup Cadafal. Més endavant, produïren un disc del cantant Pedro Pomares. Darrerament s'han arriscat amb el *Misteri* i, tot i que el disc fou discutit per alguns, el cert és que ja se n'ha fet una segona edició.

Hem d'agrair a Nuevas Producciones aquesta empresa particular, ja que ens fa possible de comptar, fins al moment, amb l'únic enregistrament de la versió de la consuetada de 1709, com també amb una nova interpretació de la versió actual (segons la partitura de 1979).

La consuetada de 1709 és una còpia manuscrita del beneficiat Josep Lozano Roís, prevere i organista de Santa Maria d'Elx, i que avui dia es conserva a l'Arxiu Municipal d'aquesta ciutat.

A l'hora de valorar el disc que ressenyem hem de tenir en compte les particularitats de la història de la música de la Festa d'Elx. Bàsi-

cament, hem de distingir tres etapes en la formació musical del *Misteri*:

1.- La més primitiva, amb la presència del cant gregorià i del cant popular. És el cas del cant de la Maria (*Vexilla Regis*) i d'altres.

2.- La polifònica, obra dels mestres Ribera, Ginés Pérez, Lluís Vich, Escobar i Juan del Encina. Correspon a l'estat que trobem en la consuetada de 1709.

3.- L'actual. Producte de l'afegit d'adornaments i melismes fet per alguns mestres de capella a la partitura de 1709. És el cas, per exemple, de la música de l'Àngel o del Temari.

Els discos editats per Nuevas Producciones recullen les tres etapes. Pel que fa a la versió actual, el nou disc supera en alguns aspectes els enregistraments coneguts fins ara. És el cas de la interpretació dels papers de l'Àngel i la Maria, que ara és feta per xiquets. Recordem que en la versió discogràfica supervisada per Òscar Esplà, aquests papers foren interpretats per la soprano Dolores Pérez.

Quant a la versió de 1709, cal destacar la interpretació a veus mixtes (homes i xiquets) d'alguns motets, la qual cosa permet a les veus adultes no extralimitar-se en les seues possibilitats agudes i greus.

Un altre encert han estat les in-

roduccions organístiques que s'han inserit en aquesta versió de 1709. Es tracta, bàsicament, de peces d'autors del segle XVI (M. López, Cabanilles, J. Elías, A. Pérez, I. Serrada), i també d'anònims del XVIII.

Ja el 1965 Samuel Rubio, en el seu article "*La música del Misterio de Elche*", escrivia: "*Es imprescindible de todo punto que estos preludios guarden la máxima afinidad espiritual, modal, de técnica y de época con los números que anuncian. Nada mejor para lograrlo que acudir a las obras de nuestros organistas del siglo XVI, contemporáneos de los autores de la polifonía*".

A veure qui és el valent que ens convenç per a les representacions d'agost!

Pel que fa als aspectes tècnics, han desaparegut els passatges d'afinació dubtosa, i s'ha aconseguit així un so encara més bell.

Malgrat que ens trobem davant una interpretació veritablement profunda i emotiva, tot esdevé més natural. En efecte, la profunditat i la serenitat del seu estil interpretatiu són capaces de fer vibrar les nostres fibres musicals més fondes, de fer que hi reconeguem les nostres arrels.

La transparència i la nitidesa sonores són examplars. El disc s'ha enregistrat amb una naturalitat, una saviesa i una emoció que el converteixen en un model a seguir per tots aquells que s'endinsen en el món de la polifonia. Aquesta versió del Misteri no només transpua dramatisme, sinó també (qui ho esperava?) una emoció religiosa que semblava vedada.

L'enregistrament s'ha pogut fer en molt poc de temps, ja que tant el cor com l'escolania estan acostumats a fer front a la interpretació de polifonia de tots els temps. Dominen la tècnica vocal i tenen una bona formació musical, que inclou l'aprenentatge d'instruments musicals.

Tot això és possible gràcies al pla de treball de l'escolania de València, de la qual s'ha anat nodrint, en bona part, el cor Lluís Vich.

Agradarà a tots el treball que ara ens presenten? Potser no. Tendim a ser intransigents amb els de fora i massa complaents amb els de casa.

També és cert que hi trobem algunes mancances. Per exemple, en la versió de 1709 s'hauria d'haver estat més exactes a l'hora d'aplicar la lletra a la música. Tot i això, es tracta de passatges insignificants. Potser per la precipitació, trobem a faltar una afinació i una emissió més convincents en les veus infantils. Però el que sí és inexplicable és l'absència d'un director que coordinés el cor i l'escolania. Pensem que alguns motets s'haurien ajustat molt si algú s'hagués encarregat d'aquesta coordinació.

El recompte final, però, és del tot positiu, i subscriuim totalment les paraules d'Antonio Gallego, en el periòdic *El Sol* de gener de 1992, quan diu: "*Para el aficionado o al estudioso vale mucho el hecho de disponer, no de una, sino de dos versiones dignamente realizadas de tan venerable reliquia de nuestro pasado teatral*".

Antonio Hernández

**Rafael POVEDA, *Mortuoris*, Monòver,
Impremta Viuda de Manuel Vidal, 1992. ***

* Text de la presentació del llibre, Fira de Santa Caterina, Casa de la Cultura, 29 de novembre de 1992, Monòver (les Valls del Vinalopó).

Tinc el gust de presentar-vos un nou llibre sobre Monòver. El llibre es titula *Mortuoris* i és el fruit del treball admirable del seu autor. Un treball que ha consistit a transcriure i publicar una bona part del registre de defuncions de l'església de Monòver. Un treball més admirable encara si tenim en compte que s'ha portat a terme en les hores lliures que deixa a l'autor la seua faena habitual com a enòleg. Al marge de les seues ocupacions habituals, l'autor ha omplert el seu temps amb la labor pacient de llegir uns manuscrits de lletra a voltes inextricable. L'autor ha llegit aquests papers, els ha transcrit en grafia intel·ligible i ell mateix n'ha subvencionat la publicació.

Ara bé, com que el registre de difunts és una espessa selva de succeïts luctuosos, l'autor n'ha fet una selecció. Ha triat els passatges on es parla de les circumstàncies que envolten la mort: les causes que la van produir, el lloc on es va verificar, com es va fer l'enterrament... D'aquesta manera, un llibre que hauria pogut resultar un simple exercici erudit, un avorrit repertori de dates i noms, s'ha convertit, gràcies al criteri selectiu utilitzat, en una obra de lectura amena per als amants de les curiositats passades.

El llibre està ple de notícies curioses sobre el poble. Podem comprovar, per exemple, que el terme de Monòver ha sigut al llarg dels últims tres-cents anys un lloc molt freqüentat per gent de procedència molt diversa: alguns d'aquests viatgers que van acabar els seus dies a Monòver eren suïssos, napolitans, gascons, occitans, francesos, flamencs, castellans o gallecs. Si llegim atentament les primeres entrades del registre, corresponents al segle XVII, podem observar també que molts dels finats desitgen ser soterrats a Ibi o a Castalla. Això demostra que aquestes persones havien vingut d'aquests pobles de la rodalia amb la intenció de repoblar les terres que havien deixat abandonades els moriscos quan van ser expulsats l'any 1609. Resulta evident, llegint les anotacions del notari, que aquestes persones continuaven lligades afectivament al lloc d'origen. Però no totes aquestes notícies curioses són estrictament locals. A Monòver la gent es moria moltes voltes per causes que hauríem d'anar a buscar més enllà de les fites del terme municipal. La Guerra de Successió o les guerres carlistes, per exemple, eren esdeveniments històrics que afectaven bona part de l'Estat espanyol i les conseqüències les havien de patir

també els nostres avantpassats, que morien de manera violenta o pacíficament consumits per la fam.

En aquest sentit, si un altre llibre basat també en el registre eclesiàstic, l'excel·lent estudi demogràfic de la Dra. Remei Belando, era una conversió de les vicissituds humanes en estadística, l'obra de Rafael Poveda, fent pública la lletra dels registres, integra de nou la faceta humana, el dolor anònim, en el corrent dels vius, de nosaltres, que som els descendents d'aquells difunts. Així, gràcies al seu treball, ens podem abocar en el pou del temps i d'aquesta manera podem ser capaços d'arribar a entreveure, movent-se fugisserament en la superfície fosca de les aigües del passat, el reflex tènue de les vides d'aquells que van estar aquí abans que nosaltres, el reflex tènue d'unes vides que nosaltres no hem viscut, però en les quals ja vivíem els que estem aquí ara.

I és que editant aquest llibre, Rafael Poveda ha aconseguit rescatar del fons mort de la memòria d'ahir la imatge esvarosa de l'última alenada de tantes vides que acabarien creant la nostra. En un registre de difunts, els homes han quedat reduïts a pura matèria narrativa, s'han convertit en els personatges protagonistes d'una successió interminable d'instantanis definitius. Aquesta col·lecció d'instantanis postres l'han escrita els notaris amb les seues plomes. Però per ironies de la condició humana també els notaris acaben registrats pels seus successors en el càrrec. I és que en un registre de defuncions, els homes són

personatges que, morint-se, ajuden a escriure un llibre monotemàtic i sense argument. Un llibre inèdit que estava esperant que algú el publicara i que finalment ha trobat el seu editor.

Per un altre costat, la lectura d'aquesta antologia de la mort pot resultar un bon exercici intel·lectual especialment indicat per als apocalíptics. Per a aquells que pensen que mai hem estat pitjor. A aquestes persones la lectura del llibre els pot resultar salutífera com a reconstituent de l'optimisme. Llegint-lo podran veure que a Monòver, fa dos-cents anys, era sinistrament fàcil sucumbir víctima "*de un escopetazo*" imprevist, d'una punyalada, ofegat en una séquia, assassinat per un refredat, consumit pel còlera o, fins i tot, perdre la vida a causa "*de una disolución moral*". Per sort, no sembla que la dissolució moral del món occidental i monoverí haja arribat encara als extrems inquietants que reflecteixen les pàgines del registre eclesiàstic quan parlen d'altres èpoques.

I ara, per acabar, no em queda res més que invitar-vos a la lectura d'aquest llibre. Porteu-lo a casa i llegiu-lo, perquè la seua lectura serà per al vostre esperit una mina d'amenes reflexions metafísiques sobre la precarietat de les obres humanes i de tota manera, si no sou proclius a les meditacions transcendents, trobareu en aquesta obra una font de notícies curioses i inèdites sobre Monòver i sobre vosaltres mateixos.

Paül Limorti

José Fermín BONMATÍ ANTON,
La emigración alicantina a Argelia,
Alacant, Universitat - Caja de Ahorros Provincial de Alicante, 1989.

Actualment Espanya és un país d'immigració.¹ Hi resideixen, segons xifres del Ministeri de l'Interior, prop de 350.000 estrangers i tot sembla indicar que aquesta quantitat es queda curta respecte a la realitat.² La immigració es concentra en quatre províncies especialment: Madrid, Barcelona, Màlaga i Alacant. A la província d'Alacant, com a la resta del país, aquests residents estrangers es poden agrupar en dues categories ben diferents: d'una banda, ens trobem els emigrants del desenvolupament, població no-activa o professionalment qualificada que procedeix en la majoria de l'Europa Occidental; d'una altra banda, els emigrants del subdesenvolupament, que fugen del marasme, quan no de la total depressió, en què es troben als seus països. Per a la immigració amb origen en el desenvolupament tot són facilitats i a mesura que ampliem la nostra integració en la Comunitat Europea és major l'obertura. Per a la immigració des del subdesenvolupament cada vegada es presenten més entrebancs. L'explicació d'un tractament tan diferent és ben senzilla: a la primera únicament hom li veu beneficis –a pesar que algun cap lúcid, com el professor Vicent Gozávez, haja començat a assenyalar-ne els

perills–, mentre que la segona planteja problemes d'integració social i de saturació del mercat de treball.

L'actitud de rebuig als immigrants del Tercer Món és comuna a l'Europa rica i s'ha vist concretada recentment en els titulars de premsa, amb notícies sobre actes de racisme-xenofòbia i en les enèrgiques declaracions d'alguns polítics. Sembla ser que Espanya seguirà la mateixa línia. I no hauria de fer-ho. Està bé que s'evite el treball clandestí i la formació de borses de pobresa i de marginació en les nostres ciutats; és just també que s'acompleixa amb els acords de la CE, de la qual som membres amb totes les conseqüències, però no podem ignorar que, durant els dos últims segles i fins a dates molt recents, Espanya ha estat un país d'emigrants. Els espanyols saben el que suposa eixir en cerca d'oportunitats cap al nord d'Àfrica, Llatinoamèrica o Europa. El fet que ara s'haja girat la truita no ha d'impedir que conservem una sensibilitat especial envers aquest problema i que la nostra actuació –sense renunciar a la lògica econòmica– es mantinga dins uns límits de solidaritat i d'humanitarisme.

L'obra de José Fermín Bonmatí sobre *La emigración alicantina a Argelia* és un estudi excel·lent sobre

aqueix passat que alguns volen oblidar. La província d'Alacant, que avui alberga oficialment més de 10.000 residents estrangers, va ser durant el segle XIX i el primer terç del segle XX un lloc de forta emigració cap al nord d'Àfrica. Bonmatí ha investigat amb deteniment les causes i les característiques d'aquella emigració i ha aprofundit els estudis iniciats per Juan Bautista Vilar.³

Des del 1840, i fins i tot abans, Algèria va esdevenir el principal punt de destinació dels emigrants alacantins i ho va ser fins a la guerra civil del 1936. Les raons que van impulsar una part de la població a abandonar la província i les que la van conduir cap a Algèria canviaren amb el temps. Fermín Bonmatí, en una classificació que potser peca d'exhaustiva, distingeix entre el període anterior a 1850, la segona meitat del segle XIX i el primer terç del XX i matisa conjuntures diferents dins de cada període. En un primer moment va tenir un pes decisiu la coincidència d'una llarga i penosa sequera a les comarques del sud de la Comunitat Valenciana amb el fracàs de la colonització oficial francesa a Algèria, que va estimular la colonització privada; en dècades posteriors "*circunstancias como el mal reparto de la tierra, la carestía de los artículos de primera necesidad, las cargas tributarias, los bajos rendimientos agrícolas y sobre todo los bajos jornales, el desempleo estacional y la progresiva mejora de los servicios marítimos con las costas africanas, unido a la buena consideración de los trabajadores*

españoles y los salarios más elevados pagados en Argelia, fomentaron la emigración de muchos españoles en general y alicantinos en particular hacia territorio argelino" (p. 258). Però encara cal preguntar-nos fins a quin punt i de quina manera van repercutir en el fenomen migratori les transformacions que en aquells anys experimentava l'agricultura i el desenvolupament de nuclis industrials com els d'Alcoi, Elx o Elda, no en els aspectes conjunturals, sinó com a corrent de modernització. Aquest és un fenomen més complex, en el qual el llibre que ens ocupa no entra, perquè no és el seu objectiu, però que està pendent d'anàlisi, sobretot ara que comptem amb una monografia excel·lent sobre el nombre d'emigrants, l'evolució temporal, les característiques estructurals i la distribució en comarques i municipis.

En efecte, a pesar de ser un tema sobre el qual es troben moltes referències superficials, eren poques les fonts estadístiques que s'havien treballat. La investigació de Bonmatí s'ha servit de les dades facilitades per les oficines de sanitat marítima a les juntes provincials d'estadística, dades que es van concretar en memòries oficials (estadístiques de l'emigració i de la immigració d'Espanya i estadístiques del moviment de vaixells i de passatgers per mar amb l'exterior), però que també van quedar inèdites en alguns casos (fitxes de moviment portuari conservades a l'Arxiu de la Delegació de l'INE a Alacant). Aquesta documentació ha estat completada, fonamentalment, amb llistes d'embarcament i passaports de pas-

satgers procedents d'Algèria, que es conserven a l'Arxiu de la Diputació Provincial d'Alacant, els butlletins oficials de la província, els llibres capitulars de l'Arxiu Municipal d'Elx i documentació d'altres arxius municipals, diverses memòries i informes sobre emigració i condicions econòmiques en la província, a més de sèries de preus i salaris. Totes aquestes fonts no permeten, tanmateix, reconstruir per complet les xifres de l'emigració al llarg del temps. Hem de contentar-nos amb veure la tendència seguida i, per aconseguir-ho, Bonmatí ha hagut de salvar les llacunes amb una meditada estratègia de càlcul indirecte. El resultat mostra una corba d'emigració oscil·lant, amb crestes en les dècades de 1840 i 1860, al voltant de 1912 i del 1931, i davallades en la dècada de 1850 i en la de 1880, en els anys de la I Guerra Mundial i durant la guerra civil espanyola.

Sense abandonar la discriminació per etapes cronològiques, l'estudi passa revista al sexe, l'edat, l'estat civil i la professió dels emigrants, juntament al caràcter temporal o definitiu de la partida. No es tracta d'una mera descripció de característiques –tediosa lacra d'alguns estudis geogràfics–, sinó d'una anàlisi completa, on es relacionen les diverses variables entre si i amb d'altres factors, com són les conjuntures econòmiques i polítiques a Alacant i a Algèria. Una anàlisi que afecta també la distribució geogràfica de l'emigració i els llocs de destinació, i que deixa pas al tractament de diversos aspectes econòmics i socio-cultu-

als dels emigrants espanyols a Algèria. Són precisament aquests aspectes la part més fluixa de l'obra, ja que malgrat que infonen vida i amenitat a un estudi plantejat conscientment com a lectura científica, es troba a faltar en el tractament el recurs a fonts directes algerianes que haurien permès comprovar la major o menor versemblança de molts tòpics, com és el paper dels espanyols en l'economia algeriana o les relacions amb els musulmans i els jueus.

Finalment, un repàs a les legislacions espanyola i francesa que van repercutir en l'emigració i un acostament a l'opinió pública d'ambdós països sobre el fenomen tanquen aquest esplèndid treball sobre l'emigració alacantina a Algèria. La lectura serà obligada per a aquells que pretendran conèixer l'evolució de la província durant el segle XIX i principis del XX, però també ha de servir perquè tots –inclosos els poders públics– reflexionem sobre la nostra història com a poble i sobre la nostra posició actual davant el candent problema de la immigració.

José A. Miranda Encarnación

NOTES:

¹ F. Muñoz-Pérez i A. Izquierdo Escribano, "L'Espagne, pays d'immigration", *Population*, núm. 2, 1989, pp. 257-289.

² En l'editorial del 17 de juny de 1990, el diari *El País* calculava en 800.000 els estrangers residents a Espanya.

³ J. B. Vilar Ramírez, "Los alicantinos en la Argelia francesa (1830-1914)", *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Contemporánea*, núm. 1, 1983, pp. 127-161; també *Emigración española a Argelia*, Madrid, Instituto de Estudios Africanos, 1975, i d'altres treballs sobre el tema.

Teatro y espectáculo en la edad media. Actas del Festival d'Elx 1990,
edició a cura de Luis Quirante Santacruz, Alacant.
Institut de Cultura Juan Gil-Albert - Diputació d'Alacant -
Ajuntament d'Elx, 1992,
205 ps.

En principi, sol ser més freqüent que les publicacions de qualsevol trobada acadèmica (congressos, simposis, jornades, seminaris, etc.) siguin volums gruixuts i amb una enquadernació funcional; tenir a les mans un volum d'actes enquadernat amb pell i amb una sobrecoberta bellament il·lustrada, és a dir, amb l'aspecte atraient d'un *best-seller*, és, per tant, un fet a agrair. Aquest és el cas del llibre que ressenyem ara, *Teatro y espectáculo en la edad media*, que recull els textos presentats en el seminari sobre "Teatre i espectacle en la literatura medieval", organitzat dins el *I Festival de Teatre i Música Medieval*, que va tenir lloc a la ciutat d'Elx del 31 d'octubre al 4 de novembre del 1990.

A banda d'unes paraules inicials del curador de l'edició i del text de la inauguració del festival a càrrec de Manuel Rodríguez Macià, alcalde d'Elx, el llibre inclou les ponències presentades per onze especialistes en teatre medieval provinents de l'àmbit universitari d'Europa i Amèrica, la transcripció

d'una taula redona en la qual es van posar a debat els diversos conceptes de teatre emprats durant el seminari, la lliçó de clausura de Josep Romeu sobre el teatre medieval català i, finalment, una breu síntesi del seminari feta com a conclusió per Evangelina Rodríguez Cuadros.

La majoria dels ponents centren el seu tema d'estudi al voltant d'aqueixa mena de fantasma eteri que és el teatre medieval castellà. L'estranya tossudesa que empeny els filòlegs a escorcollar l'inefable ha fet que alguns dels ponents encara hagen intentat trobar noves línies metodològiques per a continuar la recerca de l'espectre. D'altres, més escèptics, han discutit la validesa de les vies mitjançant les quals hom ha intentat provar-ne l'existència. Finalment, un tercer grup, més realista, ha optat per estudiar els textos conservats. Entre el grup dels escèptics es troba, per exemple, Humberto López Morales, que torna a qüestionar-se la validesa documental del text de la *Primera Partida*, tan-

tes vegades citat i discutit. López Morales, a partir d'un estudi de fonts, arriba a la conclusió que el text alfonsí depèn en gran mesura d'altres obres, en la majoria estrangeres, i que, per tant, manca del valor testimonial necessari com per a poder considerar-lo com a prova de l'existència d'un teatre, profà o religiós, al regne de Castella en el segle XIII. En el pol oposat, és a dir, entre els obstinats a continuar buscant-ne possibles restes, es troba Víctor García de la Concha, que proposa considerar la naturalesa canviant del teatre medieval i tenir en compte textos com les normes dels concilis o els sínodes, les cròniques o les consuetes, és a dir, qualsevol document que pugui ajudar a trobar algun vestigi del teatre medieval.

Per la seua banda, Luigi Allegri, apunta una sèrie de consideracions terminològiques que fan pensar que no caldria buscar teatre a l'edat mitjana, simplement pel fet que no existia encara la idea del teatre, sinó la de l'espectacle. Segons Allegri, el concepte actual de teatre no coincidiria amb el medieval, sinó que, probablement, el concepte medieval equivaldria a una mena de cerimònia espectacularitzada.

D'acord amb aquesta línia podríem entendre també la ponència de Joan Oleza, que proposa ampliar el camp d'investigació del teatre medieval i no centrar-se tan sols en la recerca dels textos religiosos perduts o inexistents. Així, Joan Oleza estudia l'evolució dels fastos organitzats amb ocasió de

les "entrades de prínceps" –recorda sobretot l'entrada a València de l'infant Joan el 1373, les festes ordenades per a la coronació de Ferran d'Antequera celebrada a Saragossa el 1414 o la representació de la presa de Granada feta a Girona el 1492–, les quals constitueixen veritables espectacles multitudinaris, on en principi la ciutat tenia un paper protagonista, però que a poc a poc van esdevenir representacions d'argumentació política a favor de la monarquia.

Pedro M. Cátedra estudia també les formes teatrals no religioses i se centra en tres variants del teatre cortesà: en primer lloc el teatre de vinculació clàssica, a partir de l'exègesi que Enrique de Villena feia de l'obra de Virgili en la seua *Traducción y glosas de la «Eneida»*; en segon lloc, els mimos cortesans –fa referència sobretot a la *Momería concertada de seis* de Francesc Moner– i en tercer lloc, el sermó d'amors, paròdia del sermó religiós feta amb la tècnica del *contrafactum*.

Alfredo Hermenegildo tracta en la seua ponència d'una obra en concret: l'*Auto de la Pasión* d'Alonso del Campo (finals del XV). Hermenegildo intenta delimitar, amb el mètode d'anàlisi teatral descrit per Thomas Pavel, els signes que constitueixen el canemàs dramàtic d'aquesta obra i arriba a la conclusió que el text d'Alonso del Campo, tot i que té la virtualitat teatral inherent a tota cerimònia litúrgica, manca de la dramàticitat necessària per a poder

ser considerat com a teatre, ja que l'estructura narrativa capaç de dotar-lo de dramaticitat hi apareix només de forma implícita (tan sols el relat evangèlic conté realment aquesta estructura).

En comparació amb el teatre castellà, el teatre medieval català, paradoxalment, sembla haver suscitat poca atenció en el seminari, quan és justament en aquest àmbit cultural on no cal buscar espectres, ja que n'han pervingut nombroses mostres textuais i, fins i tot, algunes encara representades en l'actualitat. Així, Ronald E. Surtz estudia, precisament, el paper que la Mare de Déu exerceix, com a intermediària entre Déu i la humanitat, en els tres misteris assumpcionistes conservats en català (el de la Selva del Camp, el de València i el d'Elx). La visió del panorama català és completada per Josep Romeu i Figueras, que, en la lliçó de clausura del festival, fa un recorregut general per les mostres de teatre religiós medieval conservades en català –fa referència als textos, al lloc i als nivells de representació, a les tècniques, etc.– i, a més a més, apunta algunes consideracions sobre el teatre profà en català. Finalment, John Varey tracta en la seua ponència sobre l'evolució semàntica de la paraula *entremés*, introduïda a la Península a partir del mot francès *entremets*, primer en català i més tard en castellà. Varey introdueix a més algunes notes sobre les processons del Corpus Christi de Barcelona i València.

El llibre recull també tres ponències que ens informen sobre alguns aspectes del teatre medieval no peninsular. Així, Federico Doglio ens ofereix una breu síntesi de la història del teatre religiós italià des de la caiguda de l'imperi romà fins a l'època de l'humanisme. Jean-Claude Aubailly, amb una proposta metodològica ben interessant, intenta delimitar el codi de retòrica dramàtica del teatre profà francès de la segona meitat del segle XV, tot centrant-se en la tipologia dels personatges, la gestualitat i la retòrica del discurs de tres gèneres (les *farses*, les *soties* i les *moralités polémiques*). Finalment, Meg Twycross estudia les representacions fetes sobre carros triomfals en l'àmbit de les celebracions angleses del Corpus Christi (concretament de York i Chester).

Diversos elements, com ara la magnífica enquadernació del llibre, la capacitat de síntesi dels ponents o l'ampli ventall de temes tractats, contribueixen a garantir-ne una lectura plaent i interessant no sols per als especialistes en la matèria. Tanmateix, hi ha alguns elements formals que desvirtuen un tant l'intent de fer del llibre alguna cosa més que un simple volum d'actes. Ens referim, per exemple, a la gran quantitat de faltes ortogràfiques, no sempre atribuïbles a errades d'impremta, que en alguns moments resulten divertides (com en el cas d'*hazar*, p. 158 o els cinc casos d'*ambigüedad*, en p. 160), però que en d'altres casos són aclaparadores i sospitoses (per exemple

hi ha deu errades en p. 17, precisament en la inauguració del festival feta per Manuel Rodríguez, alcalde d'Elx, uns dels pocs textos en català que conté el llibre). En el mateix sentit, sembla una aberració que Víctor García de la Concha cite el text del *Misteri* d'Elx a partir d'una edició divulgativa que accentua el text a la castellana, cosa que, de vegades, tergiversa la lectura (ps. 134-135). També hi ha algunes descures en el sistema de citacions de notes, ja que no sempre queden clares les referències bibliogràfiques (per exemple notes 6 i 8, p. 30 o nota 16, p. 143, en blanc). De la mateixa manera que un director teatral ha de procurar que cada detall de la posada en escena siga perfecta, el curador d'una edició ha de filar prim per tal que cap element distorsione la lectura.

Com a contrapunt de les consideracions tèdriques dels especialistes, dins del festival van tenir lloc, a banda de la representació extraordinària del *Misteri* d'Elx repetida cada any per aquestes dates, una sèrie d'espectacles teatrals d'arrel medieval, com la *Representació de l'Assumpció de Madonna Santa Maria* (el drama assumpcionista de la Selva del Camp), el *De Tribus Mariis* (una *visitatio sepulchri* del segle XII conservada a Vic), el *Guarda Bene*

Disciplinato (basat en els *laudarii* italians del segle XIII), el *Cant de la Sibil·la* en la veu de Maria del Mar Bonet o l'espectacle *Dimonis* dels Comediants. Aquestes representacions serviren perquè els espectadors poguessen accedir en directe a alguns dels objectes temàtics discutits durant el seminari.

Entre el 28 d'octubre i l'1 de novembre del 1992 s'ha celebrat el *II Festival de Teatre i Música Medieval*, que ha introduït algunes millores respecte al primer festival: ha augmentat, per exemple, el nombre de representacions, a més a més, en el nou seminari, "Cultura i representació en l'edat mitjana", s'ha ampliat el camp d'estudi a d'altres àmbits culturals –així, la Dra. Ruth Lechuga ens ha parlat de les màscares utilitzades en diverses representacions mexicanes– i afortunadament ha tingut una major rellevància el teatre medieval català. Si les entitats organitzadores continuen per aquest camí, sembla que aquests festivals biennals poden convertir-se en un bon centre de discussió sobre el teatre medieval –la música sembla quedar fora del debat– i en un lloc on les antigues representacions medievals puguin cobrar nova vida sense perdre el seu vernís de puresa original.

Joan Mª Perujo Melgar

Nòtula sobre la implantació del català * a la Universitat d'Alacant

* Text llegit durant les "Jornades de Normalització Lingüística" organitzades pel STEPV, celebrades a Alacant, l'abril de 1992.

En el darrer trimestre del l'any feliçment acabat, s'ha parlat molt del seixanté aniversari de les Normes de Castelló i del desé de l'Estatut i de la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià. No obstant això, pense que no se n'ha parlat tot el que era menester i, sobretot, no s'ha parlat dels problemes que després de 10 anys continuen igual. Dit això, vull avançar dues premisses de caràcter general. La primera és una cita del sociolingüista Lluís Vicent Aracil que diu: "L'estat de coses actual obliga a discutir i justificar el reconeixement i l'ús de l'idioma dins de l'educació –mentre que no obliga pas (ni ha obligat mai) a discutir ni a justificar la seua proscripció". L'he tret d'un excel·lent i clàssic article d'Aracil –"Educació i sociolingüística"– que ja té vint anys i que, lamentablement, no ha perdut vigència. Ara us invite a rellegir-lo una vegada més.

La segona premissa és el fet que això de la implantació del català, tan precària, va segons l'optimisme i la salut que un o una tinguem: uns hi veuen la botella mig buida i uns altres mig plena. Frivolitze conscientment perquè, com a professor de la Universitat que viu una part de la seua realitat, no vull enganyar ningú. Amb tot, passem a veure algunes dades:

a) Cal recordar que la Universitat d'Alacant, com a tal, no començà a existir fins el curs 1980-81 i, per tant, no té ni quinze anys.

b) Totes les universitats tenen un *estatus* administratiu que fins a un nivell molt elevat les fa autònomes quant al funcionament, a l'organització de plans d'estudi, a la regulació de la docència i a la contractació del professorat, entre altres.

c) Tot i que a efectes administratius el nostre districte universitari coincideix amb l'actual província d'Alacant –independentment de la creació actual del districte universitari valencià únic, fins ara una pura nomenclatura administrativa– cal recordar, no només l'heterogeneïtat de comarques meridionals que l'integren, sinó també que la població universitària, en molts casos, té el seu origen fora d'aquest districte, i igual pot procedir de les veïnes províncies de Múrcia i Albacete, que de Madrid o altres ciutats espanyoles, com pot tenir el seu origen a Líbia, els Estats Units de Nord-amèrica, Alemanya, o qualsevol altre país, en virtut dels diferents programes d'intercanvi signats entre la Universitat d'Alacant i qualsevol altra universitat estrangera.

Recordades aquestes obvietats, cal dir que el claustre docent de la univer-

sitat, repartit en tres campus (Sant Vicent del Raspeig, Alacant ciutat i Sant Joan) està integrat per uns 1.100 professors i professores, els quals han accedit a aqueixa condició a través de la formació en la mateixa universitat i posteriors concursos-oposició al cos docent, o a través dels mateixos concursos-oposició però provinents d'altres campus universitaris. En aquests concursos –que jo sàpiga– no s'exigeix, ni se suggereix la conveniència, ni s'avalua el grau de coneixement de les llengües cooficials de la comunitat autònoma ni de la Universitat d'Alacant.

L'alumnat actualment ha arribat als 20.000 estudiants, dels quals, segons les enquestes que cada any acompanyen els impresos de matrícula, el 75% entén el valencià, el 29% el parla i el 25% confessa que pot escriure'l. Aquestes xifres, si les concretem en l'alumnat del curs 1992-93, obtenim que el 29'5 el parla i l'escriu. D'aquests, només el 10% demana l'ensenyament en català. Finalment, durant aquest curs només 10 assignatures són impartides en català, i això s'esdevé quan paral·lelament hi ha una oferta igual en castellà i amb el mateix horari. Són dades facilitades pel Servei Tècnic de Normalització Lingüística de la Universitat d'Alacant. Les xifres canten. Si de cas, el problema és saber amb quines notes musicals les hem d'acompanyar.

La situació és precària i, a més, hi hem d'afegir que les dades, tot i ser generals, no són homogènies. Vull dir que aquests tants per cents cal reajustar-los amb les dades concretes de cadascun dels tres campus i, així i tot, encara caldria afegir les dades per

centres. Comprendreu que no és la mateixa cosa l'Escola de Magisteri que la d'Òptica, ni la Facultat de Medicina que la de Dret, etc.

Ja sé que les meues opinions s'han de relativitzar, atés que forme part del Departament de Filologia Catalana i no he d'enfrontar-me als ambients hostils d'altres facultats. Amb tot, com a professor de la Universitat d'Alacant i, sobretot, com a valencià –ja siga per la meua salut, ja siga pel meu tarannà– sí que pense que hi podem observar algunes dades positives, que ens permeten entreveure i esperar alguns progressos.

Hem de pensar que si en el curs acadèmic 1986-87 –són les dades més antigues que tenim– el 71% dels enquestats entenia el català, en l'actual curs, és el 75%. Prescindint d'altres dades, diré que hi ha un fet que lentament està incidint en la nostra Universitat: és el fet que, des de la seua constitució com a tal i amb la progressiva ampliació de l'oferta acadèmica, els estudiants de la Marina Alta i Baixa, de l'Alcoià-Comtat i d'altres comarques que tradicionalment estudiaven a València, han començat a ser força nombrosos en el nostre campus. Aquest fet, que ara pot semblar irrellevant, ha començat a incidir en la dinàmica de recuperació de la llengua des del punt de vista d'una major presència ambiental d'aquesta, ha comportat l'organització de col·lectius d'estudiants que exigeixen l'ensenyament en català i que organitzen activitats en català. Aquest fet, junt a la "despenalització" de l'ús públic i acadèmic del català, ha encoratjat un sector –molt minoritari– del

professorat de totes les disciplines a plantejar-se la possibilitat d'ofertar docència en català. En aquest sentit, recentment s'ha constituït a la Universitat una agrupació de professors, anomenada Associació Universitària Joan Fuster, a fi de reflexionar sobre els problemes i el futur de la Universitat en el context de la cultura que li és pròpia i amb l'objectiu prioritari d'impulsar la docència en català.

No vull que ningú pense que faig un discurs triomfalista ni oficialista. Tan sols constate fets positius que ens permeten de conjurar-ne alguns altres de negatius, i possibiliten unes perspectives determinades. Segurament, quan tindrem vint o trenta anys d'Universitat d'Alacant tindrem dades –crec– més fiables i positives. Entretant, cal que el Servei Tècnic de Normalització Lingüística continue insistint i ampliant el seu treball valuós al si de la Universitat i de suport al professorat; cal que el professorat catalanoparlant i valencià s'organitze; cal que l'alumnat exigisca l'ensenyament en català i actue organitzadament –i conjuntament amb el professorat– com a grup de pressió en el claustre de la universitat; i, sobretot, cal que la Generalitat Valenciana, pressione sobre les universitats valencianes, sense menystenir la seua autonomia, a fi de garantir realment que qualsevol professor que es presente a un concurs-oposició es comprometa, en un termini determinat, a tenir un coneixement de les dues llengües cooficials del País Valencià.

Pense que tot açò és un procés molt lent i en el qual encara haurem d'esmerçar molts esforços. Amb tot, tenim

dues cartes a la mà que poden donar algun resultat a curt termini: cal exigir el compliment del que per norma prescriuen la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià i l'Estatut de la mateixa Universitat.

Finalment, i quant a la normalització lingüística en general, caldria apropiat-se de l'esperit de les paraules que en el seu dia escriví el secretari del Concejo de Castilla (5-V-1716), Abad de Vivanco, en les instruccions secretes que dictà als funcionaris de la corona castellana en les noves terres guanyades "*por justo derecho de conquista*":

"Sexto. Pondrá el mayor cuidado en introducir la lengua Castellana, a cuyo fin dará las providencias más templadas, y disimuladas para que se consiga el efecto sin que se note el cuidado."

Crec que la filosofia ha de ser la mateixa, no baixar mai la guàrdia, insistir una i altra vegada, cordials però fermes. En això té una gran importància el professorat dels primers nivells d'ensenyament, perquè moltes vegades depén d'aquest que els estudiants que arriben a la universitat tinguen una lleialtat lingüística o cap. I ells i elles, són el nostre futur.

Biel Sansano

Bibliografia consultada:

-Normalització lingüística universitària (Ponències i conclusions de les Primeres Jornades de Normalització Lingüística Universitària. Universitat d'Alacant, 20 i 21 d'abril de 1989), a cura de Rafael Alemany, Alacant, Universitat, 1990.

-Lluís V. Aracil, *Papers de sociolingüística*, Barcelona, La Magrana, 1982.

-Francesc Ferrer i Gironès, *La persecució de la llengua catalana*, Barcelona, Edicions 62, 1985.

**Col·lecció "Temes d'Elx", Elx,
Departament de Publicacions de l'Ajuntament d'Elx, 1991-1992.**

L'any 1991 el Departament de Publicacions de l'Ajuntament d'Elx encetà, amb un llibret de Joan Castaño sobre el llit de la Mare de Déu d'Elx, la col·lecció que ara presentem. El denominador comú de tots els llibres que conformen aquesta col·lecció és la ciutat d'Elx, és a dir, es tracta de la publicació d'una sèrie de llibrets que desenvolupen els temes més diversos, però sempre relacionats amb la ciutat. Fins aquest moment la col·lecció "Temes d'Elx" ja compta amb vuit números que han anat veient la llum al llarg dels dos darrers anys i que són una bona mostra de l'esmentada diversitat temàtica.

Si, malgrat la varietat de temes, podem trobar certes analogies entre les diferents publicacions és perquè hi intuïm unes intencionalitats comunes. És a dir, podem assenyalar dos grups de llibres; d'una banda, els que tenen una intenció divulgativa i, d'una altra banda, els que, a més d'aquesta intenció, presenten una certa demanda de col·laboració al públic lector (I, III, VIII).

Pel que fa al primer número de la col·lecció, *El llit de la Mare de Déu d'Elx* de Joan Castaño i Garcia, és un llibret on se'ns dóna

una informació prou valuosa sobre els antecedents del costum d'alçar un llit a la Mare de Déu de l'Assumpció, arrelat a moltes catedrals des del segle XVI. Així mateix, trobem una breu història del llit actual i la seua descripció, tot amb gran quantitat de cites de documents antics, fotografies i reproduccions facsímils de textos originals. Finalment, es tracta la qüestió al servei de la qual sembla estar tota la informació anterior: la necessitat imminent de restaurar el llit i la crida als il·licitans a fi que col·laboren en la salvació del que és part del seu patrimoni històrico-religiós i cultural.

El número VIII de la col·lecció, *Vidre i paper: campanya municipal de recollida selectiva*, és una mena d'opuscle per a reforçar la campanya que porta a terme l'Ajuntament i, per tant, per a informar i demanar als ciutadans la seua col·laboració.

Per acabar amb aquest grup de llibres cal dir que en el número III de la col·lecció, *La Glorieta d'Elx* de Gaspar Jaén i Urban, tenim una història completa i molt detallada de l'espai actual de la Glorieta. A més d'un text prou documentat, són d'agrair les trenta-cinc pàgines que il·lustren tota

l'evolució i la transformació d'aquest espai, amb fotografies, documents antics de l'Arxiu Històric Municipal d'Elx, reproducció de pàgines significatives de la premsa antiga, etc. En el darrer apartat del llibre, com hem vist en els casos anteriors, és planteja als il·licitans i al públic en general una proposta de futur pel que fa a la possible "recuperació integral d'allò que la gent d'Elx encara considera la imatge tradicional de la Glorieta" (p. 74).

Entre els llibres que encara no hem esmentat hi ha *El clot de Galvany*, publicació a cura de Vicent Sansano i amb pròleg del Dr. Ramon Folch, que recull les actes del I Seminari de Gestió Ambiental de la Institució Catalana d'Història Natural celebrat a Elx (23-24 febrer de 1991). Amb la publicació d'aquestes actes, a més de tenir quantioses dades sobre el clot de Galvany, des del punt de vista urbanístic, històric i natural, que ens faciliten Gaspar Jaén, Juan Carlos Aranda, Vicent Sansano i Margarita Box Amorós, també són de destacar les aportacions d'exemples d'intervencions a l'albufera de València (Joan Carles Dolz), a l'albufera de Mallorca (Joan Mayol) i als aiguamolls de l'Empordà (Francesc Giró).

D'altra banda, en el número IV de la col·lecció, *Biblioteques municipals* de Carmen Gutiérrez i Rafael Navarro, els autors comencen assenyalant la falta d'un estudi sobre la cultura del llibre al

nostre poble. Partint d'això, expliquen la història de les diferents biblioteques d'Elx al llarg dels segles XIX i XX. Entre tots els continguts del llibre podem trobar coses prou curioses que, sense aquest tipus de publicacions, potser mai no coneixeríem. Aquest és el cas de l'existència, a començaments de segle, de la primera biblioteca creada per l'Ajuntament, instal·lada en un quiosc de la Glorieta per a la lectura exclusiva al jardí.

El número VI, *La Setmana Santa a Elx* de Joan Castaño i Garcia, és, en efecte, una aproximació a la Setmana Santa del nostre poble, que mostra així els aspectes singulars, els costums i les tradicions que l'envolten. La descripció dels costums cívics i religiosos de la gent d'Elx i l'anàlisi del seu origen i de la seua significació es completa amb un bloc de referències històriques obtingudes dels arxius locals. Amb tota aquesta sèrie de coses el llibre ens permet tenir una visió de conjunt del que ha estat l'evolució i l'estat actual d'aquestes celebracions. No manquen les cites de documents antics i oficials com tampoc les il·lustracions dels passos i les fotografies antigues.

Pel que fa al número VII, *Aproximación a la historia del Elche C.F. (1923-1976)* de Santiago Gambín, cal dir que el llibre està estructurat en diversos apartats que marquen el naixement i l'evolució del futbol a Elx, és a

dir, com bé diu el títol de la publicació, es tracta de fer l'aproximació a una història que l'autor mostra completa i quasi acabada; i així ho demostren alguns títols dels apartats del llibre: "*Prehistòria*", "*Fundación y Edad Antigua*", "*La Edad de Oro*", "*Se inicia lentamente la Decadencia*". Els últims anys de l'Elx CF semblen el final d'una gran història o, com diu l'autor, "*un largo desierto de quebrantos económicos y fracasos deportivos que en 1991 pone al Elche C.F. al borde de su desaparición*". Al final de la publicació s'inclouen uns llistats d'anècdotes, de màxims golejadors, de presidents i un historial esportiu fins l'any 1977, és a dir, una sèrie de dades que, sens dubte, agrairà més d'un aficionat. No manquen tampoc en aquest cas les fotografies i les il·lustracions que fan recordar al poble il·licità les glòries passades del seu equip.

Només ens queda fer referència al número II de la col·lecció, *Anales Twerdy*, que no ens sembla del tot adequat per a incloure

dins aquesta col·lecció, ja que es tracta d'un catàleg d'una exposició de pintura feta a Elx i no pas d'un llibre divulgatiu de cap tema d'Elx en sentit estricte.

Per finalitzar, cal dir que aquesta col·lecció no és, de cap manera, una obra tancada, sinó que ja hi ha previstos set títols més que apareixeran al llarg d'aquest any 1993. Amb tot i malgrat que algunes publicacions ens puguen semblar més o menys adients a la col·lecció "Temes d'Elx", no podem deixar de lloar o, si més no, d'agrair la iniciativa del Departament de Publicacions de l'Ajuntament d'Elx en portar a terme aquest tipus de publicacions, que poden tenir acceptació en àmbits molt diversos per la varietat de temes i per la claredat de les informacions oferides, com també per la gran quantitat d'il·lustracions basades en documents i fotografies antigues que, sens dubte, faran a joves i grans sentir-nos prou identificats amb el passat del nostre poble i amb tot el seu patrimoni cultural i natural.

Maria Assumpció Soler i Soler

Antoni POMARES i Biel SANSANO,
Invitació al sarangollo, Elx, Asociación Cultural Frutos del
Tiempo/Llibreria Ali i Truc, 1991, 100 ps.

Amb la publicació d'*Invitació al sarangollo*, Antoni Pomares i Biel Sansano s'han proposat la tasca de fer-nos conèixer un joc de cartes molt arrelat al Baix Vinalopó –i encara a altres poblacions, com ara Monòver–, el sarangollo, una iniciativa que cal rebre amb satisfacció pel fet addicional de fer-se per primera vegada en la mateixa llengua del joc: en valencià.

Si exceptuem l'opuscle publicat l'any 1950 –*Normas del sarangollo*–, no comptem amb cap altra publicació que faça referència al joc. Davant aquesta mancança, Paco Trigueros, que havia batejat la seua llibreria amb el nom d'una jugada del joc –"Ali i Truc"– va sentir que tenia una certa responsabilitat moral sobre el tema, i va fer un encàrrec que avui se'ns presenta sota l'aspecte d'una invitació: *Invitació al sarangollo*. L'encàrrec va ser fet a dues persones vinculades al món de l'ensenyament: Antoni Pomares, de l'IB Pere Ibarra i de la UNED d'Elx, i Biel Sansano, de la Universitat d'Alacant.

El llibre ens és presentat en un petit estoig plastificat d'aspecte ben simpàtic d'11 X 15 cm, on trobem, a més de la *Invitació* pròpiament dita –al compartiment de la dreta–, les ja esmentades *Normas del sarangollo* de l'any 1950 en edició facsimilada –al compartiment de l'esquerra.

Calia afegir alguna novetat al manual de l'any 1950. Calia facilitar

la lectura, sovint desanimadora, d'un reglament –en aquest cas d'un joc de cartes d'envit amb una certa complexitat. Calia explicar les normes bàsiques del joc i les condicions mínimes per a començar a jugar: regles i, sobretot, senyes, fonamentals.

I, d'entrada, només comptàvem amb escassa informació sobre els orígens del joc i sobre els elements que el componen. Però, amb una bona dosi d'humor lligada a uns grams d'enginy, l'objectiu s'ha aconseguit. Tenim un petit manual d'instruccions informatiu, didàctic i clar. Només ens queda voler deixar de ser "motxos" –així són coneguts a Elx els profans en el joc del sarangollo– amb, sobretot, la pràctica, perquè com diu el refrany: "Guanyant i perdent es fan els jugadors".

La *Invitació* en si consta de notícies sobre l'origen del joc, d'una iniciació tècnica, amb explicacions del vocabulari específic i de les senyes –fonamentals per al joc–, de bibliografia sobre el tema, i de la demostració gràfica en què podem veure el nom i el valor de les jugades. Tot amb una especial atenció al vessant popular del joc, i al refranyer popular, un aspecte ben encertat de la *Invitació*: si per a alguns "El vi, les dones i el joc/fan anar els homes de tort", per a altres "Qui no juga, ni fuma, ni fot/el diable se li ho emporta tot".

Sobre l'origen del sarangollo, que els il·licitans fem nostre, procedent concretament del popular barri del Raval –d'on és, per cert, Antoni Pomares–, veïem com és un joc que presenta nombroses coincidències amb jocs practicats a altres regions, com ara la *perejila*, a Andalusia, o encara, amb el mateix truc.

Si el *Diccionario Enciclopédico Espasa* ens diu que "*Zarangollo es revoltijo, potaje o mezcla de cosas muy diversas*" –terme possiblement d'origen murcià–, el sarangollo és, efectivament, una barreja de tirades: "des del jardí primaveral de les Flors a la bravata del Resto, el sondeig inicial d'un Envit, la combativitat d'un Truc i el no menys aguerri Retruc, l'Ali de tercera, el Pasqual de Reglament i la Secança, que si la tens correguda va sense por. Barreja de senyes, gestos i expressions. De cerimonials i intrigues, falsades, rebomboris i satisfaccions. De jactàncies i oripells, de clamors... i de ràbia."

Els jugadors –i, especialment, els grans mestres sarangollers– solen tenir gràcia. Fet i fet, un caràcter ben ravaler. Desvergonyits, irònics, que, així com es riuen d'ells mateixos, es riuen del món sencer. Audaços i amants del risc. I hàbils per a dominar els contrincants amb decisió i astúcia.

Els autors ens proposen un camp poc estudiat –i sovint oblidat–, el

dels jocs populars, en aquest cas, el referit als jocs de naips o de cartes. Un llibre acurat fins i tot en els detalls mínims. Amb unes il·lustracions i unes fotografies interiors en blanc i negre, a fi d'il·lustrar les diverses jugades. Una presentació poc habitual per a un tema també ben poc tractat del nostre patrimoni cultural i popular: la passió pel joc, el plaer tàctil de descobrir una carta a espai, l'emoció d'un enfrontament psíquic –gairebé físic–, però sempre confraternal.

És entranyable aquesta *Invitació*. Com ho són les mateixes *Normas*. Escrites en castellà el 1950, i reproduïdes amb fidelitat per voluntat dels autors de la *Invitació*. Un plaer per als estudiosos i amants dels llibrets d'època. Propagandes de les fàbriques de sabates d'Elx –les més abundoses–, gairebé totes desaparegudes avui, o del Café Marfil, ben significatiu en la vida cultural de l'Elx de no fa tants anys, i que avui també ens ha deixat. Poesia popular en valencià. Un pròleg –el de les *Normas*– interessant pel que suposa de primer intent publicat i conservat d'explicar els orígens del sarangollo. Tot invita a fer una passejada per les cent pàgines d'aquesta *Invitació*, que acceptem gustosament des d'aquestes planes.

Pere Vives i Crespo